

АНОТАЦІЯ

Янчицька К.М. Творча індивідуальність Миколи Матієва-Мельника-прозаїка. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 10.01.01 «Українська література» – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ, 2020.

У дисертації вперше в українському літературознавстві розглянуто творчість М. Матієва-Мельника-прозаїка як предмет спеціального системного цілісного аналізу. З урахуванням новітніх наукових підходів здійснено атрибуцію прозописьма М. Матієва-Мельника щодо стилів доби; окреслено жанрову еволюцію, стильову домінанту епіка та її супутні засоби образного синтезу творів; розкрито значення міфопоетики як основного визначального чинника прози М. Матієва-Мельника, що посприяло окресленню самотності його творчої індивідуальності.

У розділі «Поетика прозової творчості М. Матієва-Мельника» досліджено особливості формування національної свідомості письменника, визначено основні проблемно-тематичні домінанти його творчості, особливу увагу приділено характеристиці психологічних прийомів відтворення внутрішнього світу особистості, а також жанровим ознакам його прозової спадщини.

Поетологічні риси творчої індивідуальності М. Матієва-Мельника ґрунтуються на поєднанні двох аспектів, що сформували його національну свідомість: активному позиціонуванні приналежності до гуцульського субетносу і популяризації січового стрілецтва, учасником руху якого він був.

Активні громадянська позиція, літературна творчість оприявнювали події першої третини ХХ ст. для широкого читацького загалу, возвеличували героїку національно-визвольної боротьби січового стрілецтва (прозові збірки «По той бік греблі» та «На чорній дорозі», повісті «За рідне гніздо» (1927) і «Крізь дим і згар»). Відображаючи у власній творчості діяльність УСС, письменник хотів втілити ідею продовження звитяжних традицій виборювання української державності часів Київської Русі та козацтва.

Провідна особливість творчої індивідуальності М. Матієва-Мельника-прозаїка – автобіографізм. У творах автор психологічно тонко і досконало розкрив перебіг подій і боротьби, внутрішні переживання, надії, сподівання власні й героїв, що свідчить про високий рівень їх національної свідомості. Письменник правдиво відтворив епізоди боротьби за власну державу, багатоденні важкі походи Україною. Об'єктивне бачення тогочасних подій дало змогу відтворити широку картину настроїв українців від високопатріотичних на Галичині до цілком індивідуальних у центральній Україні, висловити власне бачення причин таких змін, політичні переконання.

Характерні зразки малої прози виявляють особливості світобачення М. Матієва-Мельника, дають змогу згенерувати уявлення про образне мислення митця як історико-художнє явище, правдиве у своїй основі. Так постав авторський епос про трагічні сторінки українців, їх Голгофу.

Традиційна композиційна структура оповідань і новел зі збірки «По той бік греблі» заснована на презентації епізоду життя персонажа і моделюванні навколо основної дії твору. Для соціально-психологічних оповідань, новел, етюдів, нарисів властива пластика описів, оригінальність і влучність порівнянь, ліризм, справжнє багатство мови.

М. Матієв-Мельник творчо підійшов до опрацювання фактичного матеріалу із перевагою психологічних прийомів відтворення внутрішнього світу особистості: потоку свідомості, використання рис вербального та довербального рівня. Відтворення потоку свідомості у творчості письменника відбувається за декількома напрямками: 1) реципієнт перебуває у внутрішньому просторі героя; 2) відбувається руйнування меж часопростору (минуле, теперішнє і майбутнє чергуються); 3) багата філософська асоціативність розповіді; 4) стереоскопічність зображення дійсності. На події у творах читач дивиться очима персонажа, співпереживає його емоційному стану.

Новітнім надбанням другої збірки «На чорній дорозі» є художнє моделювання різних станів свідомості: персонаж перебуває у афективному стані,

уві сні, маренні, а автор презентує його думки, використовуючи монологи, невласне пряму мову.

Лейтмотивами оповідань М. Матієва-Мельника є аксіологічна вартісність збереження морально-етичних цінностей людини, попри суспільні катаклізми («Я йду за вами», «За сонцем», «За парубоцьку славу», «Поворот»), пошук сенсу буття і вітаїстичні мотиви («На вигнанні», «По землі», «Казка»), трагізм існування людини («Червоні чаші», «Серед шляху», «Одної ночі», «По той бік греблі», «Очі», «Тамара»). Окрему групу становлять оповідання, в яких автор торкається проблем «мирного» життя: міжособистісних стосунків («Терни», «Одна хвилинка»), морально-етичного виховання молоді («Хам», «Райська пташка», «Ой видно село», «Система»), складнощів вчительської праці («На чужині») тощо.

Характерним структурним компонентом авторського сприйняття дійсності є художня мова: вона передає емоційний колорит творів, національно ідентифікує героїв як представників гуцульського субетносу.

Для новел прозаїка характерні відтворення сильних емоцій персонажів, рух їх свідомості, що свідчать про напруженість сюжету, непередбачуваність розв'язки, динамізм і лаконічність подій. Фрагментарні жанри представлені ліричними мініатюрами, циклом образків, новелістичними етюдами та ін. Для них властива вільна композиція, фрагментарна фабульність, поглиблення філософічності, елементи сповідальності, екзистенційні проєкції тощо. Мала епічна форма творів визначила особливості художнього моделювання дійсності М. Матієва-Мельника.

У розділі II «Стильовий синкретизм прози письменника» визначено основні індивідуально-стильові доміанти творчості М. Матієва-Мельника, досліджено особливості функціонування у художньому тексті митця соціально-історичного хронотопу, розкрито ступінь взаємодії фольклору з авторським текстом.

Серед стильових уподобань автора – перевага неореалістичних та експресіоністичних тенденції. У творах («Старість», «По той бік греблі», «Серед

шляху», «Одної ночі») актуалізується увага на мікросвіті особистості, крізь який простежуються проблеми макросвіту – існування суспільства, долі Гуцульщини. Автор дослідив людину «зсередини», особливу увагу приділив людській психології, сфері почуттів, рефлексій, споглядання. У експресіоністичних творах М. Матієва-Мельника першочергову роль відіграє драматичний первень, що передбачає внутрішню трагедійність героя, його гостру психічну реакцію на зовнішні подразники. Епізоди життя персонажа стають структурним елементом твору, у них простежується його етико-ідеологічна позиція. Експресіоністична естетика передбачила використання колористики у тексті. Серед найбільш вживаних – синій та червоний кольори.

Імпресіоністичні уподобання у дусі М. Коцюбинського виявляються у М. Матієва-Мельника у гармонії кольорів, подоланні статичності зображення, акцентуванні на мінливості світу («Самота», «Як гасне метеор»).

Часопросторова організація тексту М. Матієва-Мельника зосереджена на розкритті особливостей соціально-історичного хронотопу, який зосереджений на авторській точці відліку часу (вибір тематичного діапазону і предмета зображення, оцінка подій певного часу). Події сконцентровані і ущільнені текстуально у хронологічному проміжку 1914 – 1917 рр. та 1918 – 1920 рр. Певна хронологічна прив'язка існує у заголовку чи підзаголовку твору, час письменник зазначає у назві твору або внаслідок вказівки на певну подію. З'ясуванню соціально-історичного хронотопу сприяють присвяти, які антиципують події твору, виступають реакцією наратора чи близьких йому людей саме на події того часу.

Стильово М. Матієв-Мельник поєднав народнопоетичну традицію та літературні інновації, фольклорні мотиви й екзистенційну модерну проблематику. Фольклоризм є одним із вагомих компонентів образного синтезу митця, у його творчості він простежується у композиційно-сюжетній та жанровій структурі, особливостях образотворення, мовно-стильовому рівні тощо.

Найпоширенішим фольклорним виявом у творах М. Матієва-Мельника є використання народно-поетичного образу пісні у різних складових тексту як на

композиційно-сюжетному, так і на ідейно-тематичному рівнях. Народна пісня текстуально представлена інваріантами співанок, коломийок, стрілецьких пісень, у творах М. Матієва-Мельника є важливим композиційно-сюжетним елементом тексту, поєднує частини твору, передбачає події, у деяких випадках пояснює вчинки.

Опис народної традиційної обрядодії як один із фольклорно-етнографічних елементів слугує сюжетною канвою, навколо якої розгортаються основні події. Деталізація обрядодії дає змогу відчувати настрій героїв, які, незважаючи на велике свято, мають скорботу у серці. Новаторським є поєднання опису обрядодії із патріотичними авторськими внесеннями, що сприяє розкриттю важливості звичаїв і обрядів у житті українських горян та дає змогу охарактеризувати політичні переконання родини, її переживання за долю України.

Елементи фольклоризму використано у прозовому тексті М. Матієва-Мельника на різних рівнях: автор цитує у творах зразки різних жанрів усної народної творчості, трансформує традиційний фольклорний мотив відповідно до ідейно-тематичного, композиційно-сюжетного, образотворчого та ідеостильового чинників, у художньому викладі використовує народнопоетичні прийоми та фольклорні мотиви, вживання наскрізного образу пісні у всіх її різновидах. Епік опрацьовував народнопоетичні джерела, інкорпорував у власний художній текст, осучаснив їх зміст, підпорядковуючи їх своїм ідейно-художнім завданням.

У розділі III «Міфопоетичний дискурс прози Миколи Матієва-Мельника: першостихії буття» розкрито основний зміст художнього універсуму образного мислення прозаїка, у якого функціонують земляна, повітряна, вогняна і водна стихії. Вони є складниками просторового континууму творів письменника, що й створює повноцінну картину буття.

Індивідуальне естетичне осягнення М. Матієва-Мельника цілості світобудови засноване на художній репрезентації образів-символів першостихій. Вона відбувається за рахунок поєднання низки міфологічних образів-символів,

образів-асоціацій, персоніфікованих образів різних стихій, що у поєднанні виявляють риси міфопоетичного світовідчуття письменника. Поліфонічна система першостихій виступає не лише функціональною, номінативною одиницею художнього тла, а й стає сюжетотворчим чинником, психологічним засобом, навіть самостійним персонажем. За всієї спільності смислове навантаження кожної стихії у творах М. Матієва-Мельника індивідуальне. Так, вода і земля мають більш матеріальний вияв, а образи акваторії у творчості митця прикметні текстуалізацією архетипних акватичних міфологем і художнього відтворення топографічних водойм української та чужої території.

Повітряна стихія є художнім компонентом письменницького світу, основою розгортання подій, визначає вчинки і вдачу героїв. Міфологема повітря у белетристиці М. Матієва-Мельника розщеплюється у семантико-смисловому напрямі на візуальні акватичні (дощ, сніг, грім, хурделиця), аерологічні (хмари, зорі, місяць, вітер, небо), орнітоморфні (зозуля, ворон, крук, журавлі), аудійні (шум бою, тиша, характерні звуки) образи.

Земля у М. Матієва-Мельника є складовою мікрокосму, світоглядним та моральним фактором, чинником колізій та конфліктів. Водночас інша проєкція міфологеми передбачає семантичне наповнення землі як головного локусу подій, із чітким розмежуванням щодо поняття «своя» і «чужа» земля. В малій і середній прозі епіка образ землі представлено як матір-годувальницю, що набуває виразно національних рис. Насамперед це символ рідної домівки, захищеності, спокою. Осібне місце у поезиці крайобразів М. Матієва-Мельника належить у творах на воєнну тематику ландшафтним міфологемам (хрести, урвища від снарядів, спалені хати, напівзнищений ліс тощо).

Міфологеми вогню та повітря більш амбівалентні, вони, крім фізичного вияву, характеризують духовний первень дійсності. Крізь низку акватичних, аерологічних, орнітоморфних, аудіальних образів відбувається засвоєння експресіоністичних та екзистенційних мотивів прозописьма М. Матієва-Мельника: ці образи фактично конкретизують, опредмечують і візуалізують незриме і невловиме повітря, а також передають духовний світ героїв.

Дослідження проблеми творчої індивідуальності, особливостей стильової манери прозаїка М. Матієва-Мельника дає змогу поповнити «літопис» українського літературного процесу початку ХХ ст. та визначити роль і місце письменника, по-літературознавчому скваліфікувати ідеостиль митця.

Ключові слова: творча індивідуальність, стиль, фольклоризм, міфопоетика, синкретизм, образ, проза

SUMMARY

Yanchytska K. M. Creative individuality of Mykola Matiev-Melnyk-prose writer. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of philological sciences (doctor of philosophy) on a specialty 10.01.01 «Ukrainian literature» – National Pedagogical University of M. Drahomanov, Kyiv, 2020.

In the dissertation, for the first time in Ukrainian literary criticism, the work of M. Matiev-Melnyk-prose writer considered as a subject of a special systematic holistic analysis. Taking into account the latest scientific approaches, the attribution of M. Matiev-Melnyk's prose to the styles of the day was carried out; the genre evolution, the stylistic dominant of the epic and the accompanying means of figurative synthesis of works are outlined; the significance of mythopoetics as the main determining factor of M. Matiev-Melnyk's prose is revealed, which contributed to the delineation of the originality of his creative individuality.

The chapter «Poetics of prose by M. Matiev-Melnyk» explores the peculiarities of the formation of the national consciousness of the writer, identifies the main problem-thematic dominants of his work, pays special attention to the characteristics of psychological techniques of reproduction of the inner world, as well as genre features of his prose heritage.

The poetic features of M. Matiev-Melnyk's creative individuality are based on a combination of two aspects that formed his national consciousness: active positioning

of belonging to the Hutsul subethnos and popularization of the Sich shooting, in which he was a participant in the movement.

Active civic position, literary work revealed the events of the first third of the twentieth century. For the general public, glorified the heroics of the national liberation struggle of the Sich Rifles (prose collections «On the Other Side of the Dam» and «On the Black Road», the novel «For the Native Nest» (1927) and «Through the Smoke and Burns»). Reflecting in his own work the activities of the USS, the writer wanted to embody the idea of continuing the victorious traditions of the struggle for Ukrainian statehood in the times of Kievan Rus and the Cossacks.

The leading feature of the creative individuality of M. Matiev-Melnyk-prose writer is autobiography. In the works, the author psychologically subtly and perfectly revealed the course of events and struggles, inner experiences, hopes, hopes of their own and the heroes, which indicates a high level of their national consciousness. The writer truthfully recreated episodes of the struggle for his own state, many days of difficult campaigns in Ukraine. An objective vision of the events of that time made it possible to recreate a broad picture of the mood of Ukrainians from highly patriotic in Galicia to completely indifferent in central Ukraine, to express their own vision of the reasons for such changes, political beliefs.

Characteristic samples of short prose reveal the peculiarities of M. Matiev-Melnyk's worldview, allow to generate an idea of the artist's figurative thinking as a historical and artistic phenomenon, true in its basis. This is how the author's epic about the tragic pages of Ukrainians, their Golgotha, came about.

The traditional compositional structure of stories and short stories from the collection «On the other side of the dam» is based on the presentation of an episode of the character's life and modeling around the main action of the work. For socio-psychological stories, short stories, sketches, essays is characterized by plasticity of descriptions, originality and accuracy of comparisons, lyricism, and the real richness of language.

M. Matiev-Melnyk creatively approached the elaboration of factual material with the predominance of psychological methods of reproduction of the inner world of

the individual: the flow of consciousness, the use of features of the verbal and preverbal level. Reproduction of the flow of consciousness in the work of the writer occurs in several directions: 1) the recipient is in the inner space of the hero; 2) there is a destruction of the boundaries of space-time (past, present and future alternate); 3) rich philosophical associativity of the story; 4) stereoscopic image of reality. The reader looks at the events in the works through the eyes of the character, empathizes with his emotional state.

The latest acquisition of the second collection «On the Black Road» is an artistic modeling of different states of consciousness: the character is in an affective state, in a dream, delirium, and the author presents his thoughts, using monologues, not directly direct language.

The leitmotifs of M. Matiev-Melnyk's stories are the axiological value of preserving moral and ethical values of man, despite social cataclysms («I follow you», «For the sun», «For young man's glory», «Turn»), the search for meaning and vitalistic motives. («In Exile», «On Earth», «Fairy Tale»), the tragedy of human existence («Red Bowls», «In the middle of the road», «One night», «On the other side of the dam», «Eyes», «Tamara») . A separate group consists of stories in which the author touches on the problems of «peaceful» life: interpersonal relationships («Thorns», «One Minute»), moral and ethical education of youth («Ham», «Bird of Paradise», «Oh, you see the village», « System «), the complexity of teacher work («Abroad»), etc.

A characteristic structural component of the author's perception of reality is artistic language: it conveys the emotional color of the works, nationally identifies the heroes as representatives of the Hutsul subethnos.

Prose novels are characterized by the reproduction of strong emotions of the characters, the movement of their consciousness, which indicates the tension of the plot, the unpredictability of the outcome, dynamism and conciseness of events. Fragmentary genres are represented by lyrical miniatures, a cycle of samples, novelistic etudes, etc. They are characterized by free composition, fragmentary fabulation, deepening of philosophicalness, elements of confession, existential projections, etc.

The small epic form of the works determined the peculiarities of M. Matiev-Melnyk's artistic modeling of reality.

In chapter II «Stylistic syncretism of the writer's prose» the main individual-stylistic dominants of M. Matiev-Melnyk's work are determined, the peculiarities of functioning in the artistic text of the artist of socio-historical chronotope are investigated, the degree of interaction of folklore with the author's text is revealed.

Among the author's stylistic preferences is the predominance of neorealistic and expressionist tendencies. In the works («Old Age», «On the other side of the dam», «In the middle of the road», «One night») attention is actualized in the microworld of the individual, through which the problems of the macroworld – the existence of society, the fate of Hutsul. The author studied man «from within», paid special attention to human psychology, the sphere of feelings, reflections, contemplation. In the expressionist works of M. Matiev-Melnyk the primary role is played by the dramatic first, which presupposes the inner tragedy of the hero, his sharp mental reaction to external stimuli. Episodes of the character's life become a structural element of the work, they trace his ethical and ideological position. Expressionist aesthetics involved the use of color in the text. Among the most used – blue and red.

Impressionist preferences in the spirit of M. Kotsyubynsky are manifested in M. Matiev-Melnyk in the harmony of colors, overcoming the statics of the image, emphasizing the variability of the world («Loneliness», «How the meteor goes out»).

The temporal organization of M. Matiev-Melnyk's text is focused on revealing the peculiarities of the socio-historical chronotope, which focuses on the author's point of reference (choice of thematic range and subject of the image, assessment of events of a certain time). The events are concentrated and condensed textually in the chronological period of 1914-1917 and 1918-1920. A certain chronological reference exists in the title or subtitle of the work, the time the writer indicates in the title of the work or as a reference to a certain event. The dedication, which anticipates the events of the work, acts as a reaction of the narrator or people close to him to the events of that time, helps to clarify the socio-historical chronotope.

Stylistically, M. Matiev-Melnyk combined folk poetry tradition and literary innovations, folklore motifs and existential modern issues. Folklore is one of the important components of the artist's figurative synthesis, in his work it can be traced in the compositional-plot and genre structure, peculiarities of education, language-style level, etc.

The most common folklore manifestation in the works of M. Matiev-Melnyk is the use of folk-poetic image of the song in various components of the text both on the compositional-plot and on the ideological-thematic levels. Folk song is textually represented by invariants of songs, kolomyyok, shooting songs, in the works of M. Matiev-Melnyk is an important compositional and plot element of the text, combines parts of the work, predicts events, in some cases explains actions.

The description of folk traditional rituals as one of the folklore and ethnographic elements serves as a plot outline around which the main events unfold. Detailing the ritual allows you to feel the mood of the heroes, who, despite the big holiday, have grief in their hearts. Innovative is the combination of the description of rituals with patriotic author's contributions, which helps to reveal the importance of customs and rites in the life of Ukrainian mountaineers and allows to characterize the political beliefs of the family, its feelings for the fate of Ukraine.

Elements of folklore are used in the prose text of M. Matiev-Melnyk at different levels: the author quotes in the works samples of different genres of oral folk art, transforms the traditional folklore motif in accordance with the ideological-thematic, compositional, visual and ideological stylistic factors. techniques and folklore motifs, the use of a pervasive image of the song in all its varieties. Epic elaborated folk poetic sources, incorporated them into his own artistic text, modernized their content, subordinating them to his ideological and artistic task.

Chapter III «Mythopoetic Discourse of Mykola Matiev-Melnyk's Prose: Primitives of Existence» reveals the main content of the artistic universe of figurative thinking of the prose writer, in which the earth, air, fire and water elements function. They are part of the spatial continuum of the writer's works, which creates a full picture of life.

M. Matiev-Melnyk's individual aesthetic comprehension of the integrity of the universe is based on the artistic representation of images-symbols of primordial elements. It occurs due to the combination of a number of mythological images-symbols, images-associations, personified images of different elements, which in combination reveal the features of the mythopoetic worldview of the writer. The polyphonic system of primordial elements acts not only as a functional, nominative unit of artistic background, but also becomes a plot-creating factor, a psychological means, even an independent character. Throughout the commonality, the semantic load of each element in the works of M. Matiev-Melnyk is individual. Thus, water and land have a more material expression, and the images of the water area in the artist's work are notable for the textualization of archetypal aquatic mythologists and artistic reproduction of topographic reservoirs of Ukrainian and foreign territory.

The air element is an artistic component of the writing world, the basis of the unfolding of events, determines the actions and temperament of the characters. The mythologism of air in M. Matiev-Melnyk's fiction is split in the semantic-semantic direction into visual aquatic (rain, snow, thunder, blizzard), aerological (clouds, stars, moon, wind, sky), ornithomorphic (cuckoo, crow, raven, crane) , audio (battle noise, silence, characteristic sounds) images.

M. Matiev-Melnyk's land is a component of the microcosm, a worldview and moral factor, a factor of conflicts and conflicts. At the same time, another projection of the mythology involves the semantic filling of the earth as the main locus of events, with a clear distinction between the concept of «own» and «foreign» land. In small and medium prose, the epic image of the earth is presented as a nursing mother, which acquires distinctly national features. First of all, it is a symbol of home, security, peace. Landscape mythologies (crosses, shell cliffs, burnt houses, half-destroyed forest, etc.) have a special place in the poetics of M. Matiev-Melnyk's landscape landscapes.

The mythologies of fire and air are more ambivalent, they, in addition to physical manifestation, characterize the spiritual primordial reality. Through a number of aquatic, aerological, ornithomorphic, audio images, the expressionist and existential motifs of M. Matiev-Melnyk's prose are assimilated: these images actually concretize,

objectify and visualize the invisible and elusive air, as well as convey the spiritual world of the heroes.

The study of the problem of creative individuality, the peculiarities of the stylistic manner of the prose writer M. Matiev-Melnyk makes it possible to supplement the «chronicle» of the Ukrainian literary process of the early twentieth century. and to determine the role and place of the writer, to qualify the ideological style of the artist in a literary way.

Key words: creative individuality, style, folklore, mythopoetics, syncretism, image, prose